

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет іноземної філології
Кафедра германських мов і зарубіжної літератури

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОПОЗИЦІЯ «АНГЛІЙСЬКІСТЬ» / «БРИТАНСЬКІСТЬ» У
ТВОРЧОСТІ Р. КІПЛІНГА »**

Виконала: студентка 2 курсу
Angb1-M17 групи
спеціальності 014 Середня освіта (Мова і
література (англійська), додаткова
спеціальність 014 Середня освіта (Мова і
література (німецька)

Дубінська Тетяна Сергіївна

Керівник:

Лаврова А.О., кандидат філологічних
наук, доцент, доцент кафедри
германських мов і зарубіжної літератури

Рецензент:

Рарицький О.А., кандидат філологічних
наук, доцент, завідувач кафедри історії
української літератури та
компаративістики

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІМПЕРСЬКА ІДЕЯ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В ДИСКУРСІ ДОБИ ПІЗНЬОГО ВІКТОРІАНСТВА.....	9
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ІМПЕРСЬКА СВІДОМІСТЬ «ЗАЛІЗНОГО РЕД'ЯРДА».....	21
2.1. Філософсько-естетичні погляди Кіплінга.....	21
2.2. Концепт «імперія» в творчості Кіплінга.....	31
2.2.1. Вікторіанство/едвардіанство як домінанта образу національного світу.....	39
2.2.2. Міфологізація національної історії.....	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В ТВОРЧОСТІ КІПЛІНГА.....	56
3.1. Опозиція «Англійськість/Британськість» в новелах Кіплінга.....	56
3.1.1. Художня репрезентація концепта «дім»	66
3.1.2. Концепт «джентльмен» у творчості Кіплінга.....	72
3.2. Проблема національної самоідентифікації героя у романі Кіплінга «Кім».....	78
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	86
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми. Наприкінці XIX – початку XX століття Ред'ярд Кіплінг (1865-1936) був всесвітньо відомим письменником. Сьогодні, в епоху глобальних комунікацій, телебачення і соціальних мереж, фраза «всесвітньо відомий» сприймається дещо інакше, ніж століття тому. Незважаючи на замкнутість острівної британської культури, ускладненої офіційним політичним курсом «блискучої ізоляції», творчість Кіплінга була зрозуміла і близька людям багатьох національностей і культур. Твори великого апологета імперіалізму дозволяють наблизитися до розуміння саме британської національної картини світу. У період розквіту наймогутнішої на той час імперії виявилось, що національність людини і її образ мислення тісно взаємопов'язані. До цього часу відносять виникнення поняття «Englishness (англійськість)» / «Britishness» (британськість) як квінтесенцію англійської та британської національної ідентичностей, заснованих на етнічній спільності. Англійська/британська концептосфера формувалася упродовж століть і включила в себе елементи, пов'язані з культурами багатьох європейських народів. Однак саме вікторіанська епоха остаточно вплинула на кристалізацію особливого культурного типу. Всебічний розгляд національної концептосфери є предметом дослідницьких зусиль представників цілої низки гуманітарних наук. Проблематика національної ідентичності в творчості Кіплінга аж досі не ставала предметом спеціального дослідження. Тим не менш, у низці праць стосовно його біографії та творчості, від однієї з перших, що належить перу сучасника і друга Кея Робінсона до сучасних нам розвідок О. Ліверганта, Е. Вілсона, у літературній критиці від Р. Бакенена до Е. Ленга розглядаються особливі, «англійські/британські» риси художньої прози Кіплінга.

З точки зору літературознавства, продуктивним представляється розгляд найбільш значних національних концептів, відображених у художньому світі автора. У творчості Кіплінга національна ідентичність

художньо репрезентується в образах, пов'язаних зі знаковими для британської культури концептами. Серед них – концепти «home» (дім), «fair play» (чесна гра), «gentleman» (джентльмен). Ці концепти мають велике значення для розуміння історично зрощеної опозиції «Англійськість»/«Британськість». Концепт «home» співвідноситься з уявленнями про сім'ю, домівку, приватне життя людини. Концепт «fair play» – з поняттями про необхідність дотримання правил людського співжиття, а також про здоровий глузд. Концепт «gentleman» концентрує уявлення про найкращі якості людської особистості (стриманість, шляхетність, самоповагу та повагу до інших людей, законослухняність). Представляючи «Englishness»/«Britishness» як певну систему, можна стверджувати, що зазначені концепти відповідають трьом базовим рівнями цієї системи: місце, правило, людина. Незважаючи на широту культурних інтересів, Кіплінга важко назвати громадянином світу. Не дивлячись на історію його народження та раннього дитинства, проведеного в Індії – найзначнішій Британській колонії, він залишався британцем. Зіткнувшись настільки близько з індуїстською культурою, досліджуючи людські характери, що сформувались в умовах даної культури, він помічав їх відмінності від європейських і відтворював на сторінках своїх творів. При цьому знаменно, що всі іншонаціональні і міжнародні проблеми Кіплінг, так чи інакше, співвідноситься з наступною проблемою: британців у першу чергу цікавлять британці. Кіплінг усвідомлював свій вплив на співвітчизників і розумів, що йому певною мірою дано впливати на формування уявлень про «Англійськість»/«Британськість» в умовах, які склались на той період історії в межах Імперії.

Творча особистість Кіплінга є унікальною не лише за масштабом літературної обдарованості, за ступенем впливу на англійську літературу, але і за силою впливу на образ думок сучасників, в першу чергу – співвітчизників. Читацька аудиторія письменника була представлена практично всіма верствами британського суспільства, тиражі журналів, у

яких він друкувався, досягали десятків тисяч примірників на тиждень. Ця обставина аж ніяк не була випадковістю: Кіплінг свідомо прагнув використовувати якомога більше можливостей та знань, які він накопичував з часу усвідомлення самого себе як громадянина Імперії, аби ознайомити британське суспільство із тими «дивами», яких воно не знало до нього. Враховуючи кількість посилок на праці, що досліджують формування феномену «англійськості»/«британськості», ця мета була досягнута Кіплінгом. Унікальність художнього методу автора, поєднання гостроти реалістичного соціально-психологічного аналізу, яскравість і точність побутописання, дух романтизму дозволили йому стати виразником основних тенденцій національної культури вікторіанської епохи.

Національний поділ, на думку Кіплінга, є провідним принципом організації геополітичного устрою системи світового порядку. В силу цього, національна ідентичність була і залишається сферою політико-правового дискурсу. Проте процеси глобалізації, регіоналізації, зміни політичної та економічної карти світу привели до проблеми визначення сутності феномену національної ідентичності. Дискусії, що розгорнулися навколо інтеграції світового співтовариства, поява таких транснаціональних об'єднань, як Європейський союз, створення глобальних економічних корпорацій, розвиток телекомунікаційних технологій, що руйнують ритм національного життя за рахунок створення альтернативного віртуального часу і простору, – все це вимагає переосмислення національної ідентичності, життєдіяльність якої ставиться під сумнів. Кіплінга – апологета імперіалізму – слушно буде назвати передвісником глобалізаційних процесів у світі. Завдяки своїй обізнаності у сфері світової політики та визначних історичних подій, безпосереднім учасником яких він був сам, письменник передбачив усі недоліки процесу глобалізації, а саме: поглинання могутніми країнами менш значущих і, як результат, позбавлення багатьох народів своєї національної ідентичності. Наслідки такого явища ми спостерігаємо і у наш час, тому осмислення поняття

«національна ідентичність» є на сьогодні особливо важливим моментом у свідомості кожного громадянина світу.

Метою дослідження є поглиблене вивчення аспекту національної ідентичності в межах понять «Англійськість/ Британськість» у прозовій та поетичній творчості Кіплінга.

Мета визначає ряд наступних **завдань**:

- охарактеризувати основні підходи до вивчення проблеми національної ідентичності, що сформувались в річищах філологічної, політологічної, культурологічної та психологічної наук;
- виявити та охарактеризувати базові концепти британської національної культури, які справили вплив на формування творчої особистості Кіплінга;
- визначити зміст і функції базових концептів британської національної культури на прикладі творів письменника;
- окреслити основні рамки проблеми національного характеру в творчості Кіплінга.

Об'єктом дослідження є оповідання, романи та поетична спадщина Кіплінга, об'єднані метою визначення національної ідентичності особистості письменника.

Предмет дослідження – аспект «Англійськість/Британськість» в творчості Кіплінга.

Мета і завдання зумовили вибір **методики** дослідження, в основі якої – з'єднання елементів культурно-історичного (аналіз історико-літературних джерел стосовно особистості та творчості Кіплінга), міфологічного (розгляд концептів національного міфу у творчості Кіплінга), компаративного (співставлення механізмів конструювання національної ідентичності у різних письменників доби Вікторіанства), біографічного (вивчення життєвого шляху Кіплінга та формування його як особистості), соціологічного методів і підходів (способи формування національної ідентичності в річищі соціологічної науки). Поставлені завдання

передбачають проведення дослідження як в синхронічному, так і в діахронічному аспектах.

Теоретико-методологічну базу склали праці дослідників проблем національної ідентичності в літературі, зокрема А.В. Шапкіної, О.Г. Петросової, М.В. Глеб, Н.П. Міхальської; праці з психології, культурології та політології таких дослідників, як Ф. Барт, Р. Томпсон, З. Фрейд, Е. Сміт, Е. Еріксон тощо; дослідження з філософії Е. Геллнера, Е. Гобсбаума, Дж. Локка, С.П. Вебеля, Дж. Міда, Дж. Морено та ін.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що в ній вперше проведено цілісне системне дослідження творчого доробку Кіплінга в ракурсі проблеми «Англійськість/Британськість» як складової національної ідентичності Кіплінга; охарактеризовано зміст та визначено функції концептів «home» і «gentleman» в художньому світі письменника; віднайдено та описано основні риси опозиції «Англійськість»/«Британськість» як феномену колективної ідентичності; на прикладі роману «Кім» проілюстровано проблему національної самоідентифікації особистості; визначено особливості сприйняття індійського світу головним «бардом імперіалізму».

Теоретичне значення роботи. У магістерській роботі проаналізовано рефлексію між аспектом національної ідентичності в ракурсі «Англійськість/Британськість» Кіплінга та його творчим доробком і описано ряд концептів, які допомагають здійснити функціонування цього механізму.

Практичне значення роботи. Дослідження може стати джерелом інформації для дослідників історії зарубіжної літератури, теоретиків літератури, викладачів вищої та середньої школи, аспірантів та студентів гуманітарних профілів навчання.

Апробація результатів. Результати дослідження обговорювались на засіданнях студентського наукового гуртка «Проблеми поетики літературного твору кінця XIX – початку XX століття» та під час роботи

наукової конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (12-13 квітня 2018 р.).

Публікації. За темою магістерського дослідження опубліковано статтю «Хронотоп дому в новелах Р. Кіплінга».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел, що налічує 82 позиції, 26 з яких – англійською мовою. Основний зміст дослідження викладено на 90 сторінках. Загальний обсяг магістерської роботи становить 97 сторінок.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження виявило, що основним вектором, за яким живе англійське суспільство, починаючи із встановлення конституційної монархії в Британії, є імперська ідея. Даний інститут влади містив у собі три необхідних складові, які в подальшому сформували свідомість громадян та виокремили імперську ідею з-понад усіх інших. Ці складові є наступними: монархічність, аристократизм та демократичність правління. Зрозумілим стало те, що епоха Вікторіанства, особливо пізнього, внесла деякі корективи у хід речей. Технічний прогрес та ліберальні тенденції розвитку суспільства змушували англійське правління взяти на себе зобов'язання поєднати державну могутність та громадянські свободи для усіх народів, що піддалися експансії. Таким чином, імперська ідея збагатилась ще однією ознакою: Британія – не лише оплот могутності та сили, а ще й милостивий притулок для усіх знедолених, і у них є гарантія, що їхнє життя в надійних руках.

Імперська ідея періоду пізнього Вікторіанства відрізняється показовим гуманізмом та опікунським ставленням до колонізованих народів. На боці такої ідеї стали такі відомі державні діячі, як Дж. Чемберлен, В. Черчіль, Г. Еджертон. Вони вважали своїм обов'язком закликати суспільство Британії розповсюджувати думку про те, що благодіяння королеви та уряду стосовно колоній є виявом доброї волі та лібералізму. Насправді ж, авторитарні методи правління щодо колоній доводили наступне: жоден народ-представник «залежної імперії» (індійці, африканці, австралійці) ніколи не досягне такого ментального, морального та інтелектуального рівня розвитку, якого досяг народ Британії. Причиною цього є природна генетична недорозвиненість даних народів. «Відсталість» народів Азії та Африки, перевага англо-саксонської раси, на думку британців, зумовили її право на панування і безроздільний контроль над залежними територіями.

Очевидним є те, що однією з позитивних рис імперської ідеології є розвиток патріотичної думки в суспільстві завдяки проникненню імперської свідомості в усі сфери культурного життя, зокрема, в літературу. Література доби пізнього Вікторіанства та її представники, такі як Р. Кіплінг, Дж. Конрад, Дж. Хенті, Р. Хаггард, А. Конан Дойл зробили неймовірне: вони поселили у серцях мільйонів людей непохитну віру в шляхетність намірів Імперії, тоді як політичний апарат Британії зробив усе можливе, аби Європа майже ненавиділа британську корону за її пихатість, снобізм та жорстоку колоніальну політику. Кіплінг оспівував безумовну славу Імперії та британського солдата, чим викликав резонанс та суперечки, які й досі ведуться між виразниками думок світової спільноти. Саме він назвав проголошення імперської ідеї «тягарем білої людини».

Також у ході дослідження виокремились два основних вектори творчості Кіплінга: конкретно пробританський та помірковано-орієнталістський. Окрім цього спостерігається вплив журналістської діяльності на нарративний стиль письменника – ранні його твори («Прості оповідання з гір», «Департаментські пісеньки») є прикладами документалізованого репортажу, що, втім, не позбавлений ознак художності. Британський імперіалізм знайшов своє відображення у творчості Кіплінга. Завдяки повсякчасному використанню концепту «імперія» письменникові вдалося зробити вельми значущий внесок у створення «національного міфу» Британії, тобто розповісти усьому цивілізованому світу, що за супердержавою є ця країна і які ідеали вона проповідує.

На підставі аналізу біографії письменника та його творчого доробку стає зрозумілим, що Кіплінг себе ідентифікує виключно як британця. «Двосвіття», тобто взаємодія двох полярних цивілізацій – Індії та Британії – існують лише як площина, відносно якої відбуваються події, описані в його творах. Відомо, що життя та творчий шлях Кіплінга співпали із правлінням трьох монархів у Британії: королеви Вікторії, короля Едуарда VII та короля

Георга V. Будучи цілковитим прибічником політики королеви Вікторії, письменник із таким же запалом протестував проти нової показово-ліберальної політики короля Едуарда VII. Збірки дитячих казок «Пак з Країни Пагорбів» та «Подарунки фей» були для Кіплінга шляхом повернення до британського традиціоналізму та високоповажної принциповості вікторіанської епохи.

Нами було встановлено ключові аспекти опозиції «англійськість-британськість», а саме, стало зрозумілим, що «англійськість» є складовою частиною більш загального поняття «британськість». Окрім того, «англійськість» наряду асоціюється із психологічним аспектом саме англійської національної ідентичності, в той час як «британськість» охоплює декілька ідентичностей (шотландську, валлійську, частково ірландську). Специфіка англійської літератури вікторіанської доби передбачає наявність традиційності та своєрідної «атмосферності» в художньому творі. Концепт «дім», наприклад, бере активну участь у створенні такої атмосфери, а також виконує репрезентативну функцію Британії як країни в літературі. Кіплінг, в свою чергу, порівнює стилі життя християн та індуїстів завдяки специфічній трактовці концепту «дім». Якщо для індійця дім – місце, яке характеризується наявністю стін та даху, а також найпримітивніших речей щоденного вжитку, то для британця дім є показником достатку та життєвих досягнень, тому комфорт та затишок – риса, яка відрізняє житло європейця від тубільного «притулку».

Проаналізувавши роман «Кім» на предмет національної самоідентифікації героя, ми зясували, що це типовий приклад розбіжності національних ідентичностей, згрупованих в одній людині: психологічний, емоційний та етнічний компоненти таких ідентичностей не уживаються між собою і відбувається боротьба цих трьох первнів, що закінчується перемогою етнічного компоненту. Людина усвідомлює себе частиною нації, до якої належить за правом народження (у більшості своїй через примус або збіг обставин), але їй надзвичайно важко відкинути усі культурно-духовні

цінності народу, серед якого жила довгий час. Творчість Кіплінга вказує лише на часткову «двовимірність» його національної ідентичності, всупереч думкам багатьох дослідників, які проголошують письменника англо-індійцем. Ми доводимо, що Кіплінг – британський імперіаліст, який лише за збігом обставин має відношення до світу індуїзму. Він – «сахіб» (білий господар), який жодного дня не жив життям справжнього ідійця, а спостерігав його лише збоку, оточений комфортними умовами побуту. Британська Індія – ось країна, у яку він закоханий з дитинства. Індійський колорит та атмосфера екзотики – ось що вабить письменника. Втручання Заходу він, як і решта європейської спільноти, вважає виключно цивілізаторською місією на Сході, яка приносить лише користь. Втім, письменник допускає думку про те, що імперська ідея подекуди може поступитись ідеї порятунку знедолених, але вона все одно поступово виходить на перший план, вона виконує функцію «всевидячого ока», що пильно стежить за перебігом подій на колонізованих землях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрекова Ж.А. Эдвардианство в общественной и политической жизни Великобритании. URL: http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=1114 (дата звернення 08.08.2018)
2. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. Москва : Флинта : Наука, 2012. 288 с.
3. Антологія зарубіжної поезії другої половини XIX – XX сторіччя / ред. і укладач Д.С. Наливайко. Київ : Навчальна книга, 2003. 320 с.
4. Барт Р. Мифологии. Москва : Академический Проспект, 2010. 351 с.
5. Богомолов С.А. Имперская идея в Великобритании в 70 – 80-е годы XIX века. Ульяновск : УлГУ, 2000. 300 с.
6. Бондаренко М.И. Традиции «Рождественских повестей» Диккенса в русском святочном рассказе 1840-1890-х годов : автореферат дис. к.ф.н. Коломна : 2006. 19 с.
7. Борхес Х.Л. Эдвард Шенкс «Редьярд Киплинг» URL : <http://lib.ru/BORHES/s16.txt>
8. Бромхед Н. Эволюция Британской конституции. Москва : Изд-во АН СССР, 1958. 179 с.
9. БЭС. Новый энциклопедический словарь. Москва : РИПОЛ классик, 2012. 1568 с.
10. Веблен Т.Б. Теория праздного класса. Москва : Прогресс, 1984. 368 с.
11. Глеб М.В. Имперская идея в Великобритании (вторая половина XIX в.). Минск : Белорусская наука, 2007. 192 с.
12. Голосеева А.А. Р. Киплинг и «имперский миф» в эдвардианские годы. URL : <http://19v-euro-lit.niv.ru/19v-euro-lit/articles-eng/goloseeva-kipling-i-imperskij-mif.htm> (дата звернення 16.03.2018)

13. Голосеева А.А. Р. Киплинг об Индии: конфликт и диалог культур, стереотипы и открытия : автореферат дис... канд. истор. наук. Саратов, 2001. 23 с.
14. История английской литературы. Том 2. / под ред. И.И. Анисимова, А.А. Елистратовой, А.Ф. Иващенко, Ю.М. Кондратьева. Москва : АН СССР, 1953. 700 с.
15. Іонкіс Г. Редярд Кіплінг. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. Тернопіль : Богдан, 2005. С. 747-755.
16. Киплинг Р. Джентльмен в драгунах. URL: <http://www.m-words.ru/author.php?id=4&poem=294> (дата звернення 10.10.2017)
17. Киплинг Р. Книга Джунглей : Романы, рассказы. Москва : Эксмо, 2007. 800 с.
18. Киплинг Р. Рассказы. Стихотворения. Ленинград : Худож. лит., 1989. 760 с.
19. Киплинг Р. Россия пацифистам. URL: <http://www.stihi.ru/2006/10/16-1181> (дата звернення 10.10.2017)
20. Киплинг Р. Собрание починений: в пяти томах. Москва : Терра-Терра, 1991. Том 1. 608 с. Том 2. 576 с. Том 3. 528 с. Том 4. 448 с. Том 5. 464 с.
21. Кіплінг Р. Балада про Схід і Захід / Пер. з англ. М. Стріхи. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=601> (дата звернення 07.08.2018)
22. Кіплінг Р. Коли... / Пер. з англ. М. Левіної. URL: <http://blog.i.ua/community/629/357908/> (дата звернення 07.08.2018)
23. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. Москва : Дом Книги, 2007. 352 с.
24. Козловець М.А. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз : автореф. дис... докт. філос. наук. Київ, 2010. 36 с.

25. Конан Дойл А. Повествование Джона Смита. Москва : Слово, 2012. 230 с.
26. Конрад Д. Избранное: в 2-х т. Москва : ГИХЛ Гослитиздат, 1959. Том 2. 846 с.
27. Кроливецкая И.Е. Политический миф как средство манипуляции массовым сознанием. *Актуальные проблемы обществознания*. 2009. Вып. 9. Зеленоград : ФГОУ ВПО АЧГАА, 2009. 210 с.
28. Куприн А.И. Собрание починений: в девяти томах. Москва : Правда, 1964. Том 9. С. 478-497.
29. Ливергант, А. Киплинг. Москва : Молодая гвардия. Серия ЖЗЛ, 2012. 307 с.
30. Локк Дж. Что изучать джентльмену. Москва : Мысль, 1988. 668 с.
31. Мадариага С. Англичане. Французы. Испанцы. / Пер. с англ. А.В. Говорунова. Санкт-Петербург : Наука, 2003. 242 с.
32. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу : Історія людського суспільства з авторською ретроспективною передмовою. Київ : Ніка центр, 2002. 1111 с.
33. Мардынський І.П. Редьярд Киплинг-публицист: историко-журналистские и жанрово-тематические аспекты интегративной характеристики : автореф. дис... канд. филол. наук. Краснодар, 2012. 20 с.
34. Моруа А. Жизнь Дизраэли. Москва : Издательство политической литературы, 1991. 252с.
35. Мозм У.С. Искусство слова : О себе и других. Литературные очерки и портреты / пер. с англ. Москва : Художественная литература, 1989. 399 с.
36. Наливайко Д.С. Літературознавча імагологія: предмет і стратегії. *Літературна компаративістика*. 2005. Вип. I. С. 27-44.
37. Ницше Ф. Генеалогия морали. Санкт-Петербург : Издательский Дом Азбука Классика, 2008. 216 с.
38. Павловская А.В. Англия и англичане. Москва : Издательство Московского университета. Памятники исторической мысли, 2005. 270 с.

39. Петросова Е.Г. Концепция английскости в современном постмодернистском романе: Г. Свифт, П. Акройд : Дис...канд. филол. н. Москва, 2005. 146 с.
40. Рушди С. Шаг за черту. Санкт-Петербург : Амфора, 2010. 526 с.
41. Сили, Дж.-Р. Расширение Англии / Пер. с англ. В.Я.Герда. Санкт-Петербург : Издательство Д.Н.Поповой, 1963. 240 с.
42. Селитрина Т.Л. Размышления Джона Фаулза об английскости. *Литературоведение. Вестник Нижегородского университета им. Н. И.Лобачевского*. 2015. №2 (2). С. 218–222.
43. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
44. Соловьева Н.А. Формирование национальной идентичности в викторианской литературе и её отражение в современном постмодернистском романе. *Проблема национальной идентичности в литературе и гуманитарных науках XX века : Лекции и материалы Зимней школы*. Воронеж, 2000. С. 68-88.
45. Урнов М.В. Киплинг. *На рубеже веков : Очерки английской литературы*. Москва : Наука, 1970. С. 311-323.
46. Фаулз Дж. Кротовые норы. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2004. 702 с.
47. Хабибуллина Л. Ф. Национальный миф в английской литературе второй половины XX века : автореферат дис...доктора филологических наук. Самара, 2010. 30 с.
48. Хализев В.Е. Теория литературы. Москва : Высшая школа, 1999. 397 с.
49. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. Москва : ООО «Транзиткнига», 2004. 635 с.
50. Хлебникова А.И. Художественный мир «Книг джунглей» и «Сказок просто так» Р. Киплинга : дис... канд. филол. н. Ленинград, 1985. 251 с.
51. Хобсбаум Э. Век Империй. 1875–1914. Ростов н/Д: Феникс, 1999. 512с.

52. Цветкова В.П. Английское (English). URL: http://intercomlunn.ucoz.ru/_ld/0/33_2D1.doc (дата звернення 10.10.2017)
53. Шапкина А.В. Романы А.К. Дойла «Белый отряд» и «Сэр Найджел»: проблема национальной идентичности : дис... канд. филол. н. Тамбов, 2008. 253 с.
54. Шестаков В.П. Английский акцент. Английское искусство и национальный характер. Москва : РГГУ, 1999. 192 с.
55. Ширшов А. В. Занимательная история тренинга и консалтинга. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 224 с.
56. Askroyd P. Albion : The Origins of the English Imagination. Anchor, 2004. 560 p.
57. Bhullar A.S. India's Myth and Reality: Images of India in the Notion by English Writers. Dehli : Mac-Millan, 1985. 165p.
58. Brown H. Rudyard Kipling. A New Appreciation. London, 1946. 237 p.
59. Crick B. The Sense of Identity of the Indigenous British. *New Community*. 1995. Vol. 21 (2). P. 167-182.
60. Free on-line Dictionary. URL: www.thefreedictionary.com (дата звернення 10.10.2017)
61. Gilmour D. The Long Recessional : The Imperial Life of Rudyard Kipling. New York, 2002. 351 p.
62. Haggard R. Heart of the World. London : Hodder & Stoughton. 1998. 266 p.
63. Hardacre K. Rudyard Kipling. Kim. London : Routledge, 1980. 80 p.
64. Henty G.A. In the Reign of Terror. London : Blackie, 1995. 256 p.
65. Hobson J.A. Imperialism. URL: <https://www.marxists.org/archive/hobson/1902/imperialism/intro.htm> (дата звернення 10.10.2017)
66. Islam Sh. Kipling's "Law" : A Study of His Philosophy of Life. London : Macmillan, 1975. 174 p.
67. Kermode F., Hollander J. Modern British Literature. Oxford University Press, 1973. 713 p.

68. Kipling R. Kim. URL: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2226> (дата звернення 07.08.2018)
69. Kipling R. Naulakha. The Story of East and West. URL: <https://ebooks.adelaide.edu.au/k/kipling/rudyard/naulahka/chapter9.html> (дата звернення 08.08.2018)
70. Kipling R. Poems. URL: www.authorama.com/jungle-book-3.html
71. Kipling R. Plane Tales from the Hills. URL: <http://www.freeclassicebooks.com/Rudyard%20Kipling/Plain%20Tales%20from%20the%20Hills.pdf> (дата звернення 07.08.2017)
72. Kipling R. Something of Myself : For My Friends Known and Unknown. Maryland (USA) : Wildside Press, 2008. 252 p.
73. Kipling R. The Critical Heritage. Ed. by Roger Lancelyn Green. London : Routledge & Kegan Paul, 1971. 409 p.
74. Kipling's Mind and Art. Essays ed. by A. Rutherford. London : London University Press, 1964. 278 p.
75. Lycett A. Rudyard Kipling. London : Weidenfeld and Nicolson, 2000. 898 p.
76. MacPhee Gr. and Poddar. Empire and after : Englishness in postcolonial perspective. New York : Berghahn books, 2007. 218 p.
77. Open Democracy Dictionary. URL: www.opendemocracy.net/ok-tags/englishness (дата звернення 10.10.2017)
78. Perriman M. Breaking up Britain : Four Nations after a Union. New York : Lawrence and Wishart Ltd., 2009. 254 p.
79. Sampson G. Cambridge Hystory of English Literature. Cambridge University Press, 1995. 979 p.
80. The Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Merriam-Webster, 1998. 1559 p.
81. The Oxford English Reference Dictionary. Ed. by J. Pearsall and B. Trumble. Oxford – New York : Oxford University Press, 1995. 1764 p.
82. Wolfreys J. Literary Theories : A Reader and Gide. New York : NY Unlversity Press, 1999. 672 p.